

ANTAL JUDIT

A török ellen felszabadító háború magyarországi vonatkozásai az angol sajtóban

2. rész



Néhány angol nyelvű tudósítás a felszabadító háborúról

Angliában a törököt kiűző háborúról összefoglaló művek jelentek meg. Az egylapos röpiratok, amelyek egy-egy nap eseményeiről számoltak be, azért nem jellemzőek, mert Anglia elég messze van, a hírek pedig hamar elévülnek, következtetésképpen mire eljut a szigetországba a hír, addigra már nem aktuális. Az eseménysorozatokat, várostromokat leíró röpiratok előnye, hogy kommentárokat is fűzhetnek hozzá és kiemelik a politikailag lényeges részeket. A tudósítók gyakran katonatisztek, akik részt vesznek a harcokban és munkáikat pontos ostromrajzokkal látják el. Az illusztráció egyébiránt nem jellemző az angol publicisztikára úgy, mint például a németalföldre, mivel a képiség meglehetősen nehezen átadható információ ebben az időben. 1683–1699 között mindössze öt olyan angol röpiratot találtam, amely a magyarországi hadszíntéren történetekkel foglalkozik és ma Magyarországon fellelhető. Ezekből ismertetnék néhány részletet az eseményekbe beágyazva. Mielőtt azonban rátérnék



BUDAVÁR OSTROMA 1686-BAN (KORABELI OLAJFESTMÉNY)

a felszabadító háborúra, meg kell tekinteni, hogy a Habsburg békepolitika ellenére miért tört ki mégis a háború, mik voltak azok a tényezők, amik befolyásolták a történéseket.

Bécs ostroma

1682-ben Bécs Alberto Caprara császári követet küldte a Portára, hogy a lejáróban lévő vasvári békét meghosszabbítsa. A követ utazása során mindenféle egy nyugati hadjárat előkészületeit látta, s tudta: békére itt már nem számíthat.

Az Oszmán Birodalom a Köprülük ideje alatt konszolidálódott, de az Európában időközben végbement gazdasági és társadalmi fejlődéshez nem sikerült felzárkóznia. 1676-ban Kara Musztafa lett a nagyvezír. A Birodalom belső válságai ismét felszínre kerültek, az új nagyvezír pedig nem tudott úrrá lenni rajtuk. 1681-ben befejezte az Oroszország elleni háborút, s figyelme ismét a Duna-medencére összpontosult. Kara Musztafa Bécs elfoglalását tervezte. A város elfoglalása az oszmánoknak még Nagy Szulejmán ideje alatt sem sikerült, amikor a birodalom hatalmának csúcspontján állt. A nagyvezír lebecsülte a Habsburg Birodalom erejét, nem számolt annak megnövekedett gazdasági potenciáljával, valamint haditechnikai és taktikai fölényével.¹

A Királyi Magyarországon az 1678 óta tartó elégedetlenség odáig fajult, hogy a Felvidék szakított Béccsel és Thököly Imre vezetése alatt Felső-Magyarországon külön fejedelemséggé alakult. Az új fejedelem a törökhöz fordult védelemért és elismerte az oszmán főhatóságot, cserébe elismerték magyar királyként. XIV. Lajos terjeszkedési politikája miatt a bécsi udvar hajlandó volt engedelményekre a Thököly-felkeléssel szemben, mindebből Kara Musztafa azt látta, hogy a Habsburg csapatok még a felkelőkkel és a helyi török támadásokkal sem képesek elbánni. Tudta azt is, hogy a francia sereg (Európa legnagyobb serege) egyszerre három irányból vonul majd a Habsburg császár ellen, a Duna melléki hűbéres fejedelemségek (a moldvai, a havasalföldi, illetve az erdélyi) fegyverrel támogatják. A francia támadás fedezete alatt eljuthat Bécsig, ott megsemmisítheti a Habsburgok katonai erejét és Bécsből diktálja majd a békét. A francia ösztönzések nem találtak volna megértő fülekre, ha a már korábban említett belső gondok nem merültek volna fel ismét az Oszmán Birodalomban. A belső feszültséget Kara Musztafa egy hódító háborúban akarta levezetni. Azt remélte, hogy a Bécs elleni támadással, kirabolva a várost, gazdag zsákmányra tehet szert, és az ostrom után megfogyatkoznak a janicsárok, akiknek a hatalma túlságosan megnőtt, így pedig könnyebb lesz őket megtörni.²

1683. március 15-én kelt útra a 150 ezer főnyi sereg Drinápolyból, útközben Murad Giraj krími tatár kán csapataival egyesülve, és a havasalföldi és moldvai román fejedelemségek egységeivel kiegészülve július 14-én megérkeztek Bécs alá. A Habsburgoknak ebben az időben egyáltalán nem hiányzott egy török elleni háború: a béke meghosszabbítására törekedtek. Terhes volt számokra a távol eső keleti országrész, Magyarország kormányzása, a Thökölyvel szembeni katonai védelem fenntartása. Ez a terület egyébként is, csak mint a török elleni védelem előterepe játszott fontos szerepet. A bécsi udvarban ráadásul a „spanyol párt” érvényesül, akik kerülni akarják a konfliktust a törökkel és a franciák elleni háborút szorgalmazzák. Nyugaton ugyanis a spanyol örökség a tét. 1665-ben meghalt IV. Fülöp spanyol király, trónját fiára II. Károlyra hagyta, aki beteges volt és gyermeke sem született, így Európa szerte nyilvánvaló volt, hogy a Habsburgok spanyol ága hamarosan kihal. (Bár II. Károly

tovább húzta, mint sokan gondolták volna.) IV. Fülöpnek volt két leánya is: Mária Terézia XIV. Lajos felesége lett és lemondott a spanyol trónt illető minden jogáról, míg Margaréta Terézia I. Lipót felesége lett, frigyükből egy leánygyermek is született. I. Lipót tehát potenciális örökösnek tekinthette magát. A spanyol Habsburgok birodalma óriási, hát ha még az osztrák Habsburgok tartományaival egyesül! Már V. Károly („kinék, a nap sohasem nyugszik le birodalmában”) belátta, hogy lehetetlen egy embernek kormányoznia, ezért felosztotta birodalmát fia és öccse közt. I. Lipót is tudta, egyedül nem képes irányítani, így 1668-ban titkos szerződést kötött XIV. Lajossal: a spanyol örökséget kettejük között osztják fel. Ám a Napkirály a szerződéssel ellentétes szellemben politizált, élete első hadjáratát Belgium (amely a spanyol korona része volt) bekebelezésének céljával indította. (I. Lipót szép lassan rájött, hogy XIV. Lajos kijátssza). A francia király 1681. szeptember 30-i akciója során elfoglalta Strassbourgot és Casale Monferratot, a Német Birodalom illetve, Itália kulcsát. A francia terjeszkedés elől sok fejedelem, így Badeni Hermann is, a bécsi udvarba menekült, és ott a „spanyol pártot” erősítette. Az is előrelátható volt, hogy Bourbon Lajos következő célpontja Pfalz lesz, I. Lipót új felesége, a császárné nem más, mint Pfalzi Eleonóra lett. Nem csoda, ha a Habsburg császár bármit megadott volna Thökölynek, hogy Magyarországon a belháborút lezárja és a vasvári békét meghosszabbítsa, hogy minden erejét a nyugati területeire illetve azok védelmére irányítsa.³

Persze azért az sem mondható el, hogy I. Lipót nem figyelte fel a keleten leselkedő veszélyre és ellenfelét alábecsülte volna. Szövetséget kötött Sobieski János lengyel királlyal, és vejével III. Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel, akik a katonai támogatást adták.

A szövetség pénzügyi megsegítésére XI. Ince pápa hajlandónak mutatkozott. A fővezérlettel Lotharingiai Károly herceget bízták meg. Ő szintén a francia előrenyomulás során veszítette el tartományait és menekült a bécsi udvarba, ő azonban túltette magát saját sérelmein, és a török elleni háborút szorgalmazta. Bécs védelmét Ernst Rüdiger von Starhemberg látta el 16 ezer emberrel. A bécsiek közül sokan elmenekültek, a maradottak a katolikus papságot okolták, hogy a protestánsüldözéssel kiváltva a magyarok elégedetlenségét, a nyakukra hozták a törököt. Persze a magyarokat is szidták: nem volt életbiztosítás Bécs utcáin magyaros ruhában mutatkozni. A császár és az udvar július 7-én Linzbe távozott, még inkább fokozva a pánikhangulatot. Lotharingiai Károly hiába próbálta eltéríteni Kara Musztafát eredeti tervétől. Mikor megostromolta Érsekújvárt, a nagyvezír nem fogadta a kihívást és Bécs ellen ment.⁴

Az ostromról az említett megjegyzések a magyarországi háborúról röpirat ad összefoglaló képet. *„Lotharingia hercege első lévén a harcmezőn, lerohanta Érsekújvárt, de mivel az ellenség továbbhaladt, abbahagyta az ostromot és magát legyőzöttnek találva, letáborozott Győrhez közel, az ugyanazon nevet viselő folyó mentén, amely ott ömlik a Dunába. A Nagyvezír közeledik és amíg a főszereg szembe találja magát a herceggel, a tatárok a folyó mentén nyomulnak előre, hamarosan átkelnek, amiért leginkább a magyarok hibáztathatók, akik az átkelők őrzésével voltak megbízva. Ezután a herceg visszavonul Győr városa alól, ahol kettéválasztja a seregét. Ő maga és a lovasság visszatér egyenesen Bécsbe, ravaszul összegusztáltatván a tatárok által, akik váratlanul megtámadják őket. A gyalogságot arra utasítják, hogy keljen át a Dunán és meneteljen ugyanarra a helyre, ahonnan már egyszer kivonták őket, hogy nagyon erős helyőrségeket állítsanak Győrben, Komáromban és Lipótvárosban. Amikor a herceg megérkezik Bécsbe, (ahonnan a császár és egész udvara visszavonult) átmenetelt a hídon a Dunának egy szigetére, amelyet Szent Lipótnak hívnak, és ami a várossal szemben fekszik. Ezen a helyen elidőzött egy darabig, aztán ismeretlen*

okból elhagyta és elmaszírozott. Azonfelül a gyalogsága is megérkezett éppen jó időben, még mielőtt a Nagyvezír teljes seregével megostromolta volna. A Nagyvezír félretett minden dolgot és szemet hunyt minden nehézség felett, csak hogy megtámadhassa a császárvárost. Az ostrom két hónapig tartott teljes erővel és erőszakkal és nagyszámú embervesztéssel. Starhemberg gróf parancsolt odabenn és nagyon jól védte azt, ám végül eljutottak a végsőkhöz. Akkor jöttek a keresztény hadak a lengyel király, a szász és a bajor választófejedelem Lotharingia hercege és Waldeck herceg vezetésével, akik megfutamították a török sereget és felszabadították a várost. És most Thököly gróf szerette volna alávetni magát a feltételeknek, de semmilyen feltételt nem kap, ami után ő felújítja szövetségét a törökkel. A szász herceg hazamaszírozott a csapataival. A keresztény seregek többi része benyomult Magyarországra és visszafoglalta Esztergomot, Lewentst-t és más helyeket. A nagyvezír összegyűjtötte seregének maradékát és megfojtotta számos basáját és más tisztjét, amiért nem tették meg a kötelességüket, azután saját magát is megfojtotta, hogy lecsendesítse katonáit és az embereit.²⁵

Az ostrom tehát mintegy két hónapig, július 14-től szeptember 12-ig tartott. Károly hiába próbálta eltéríteni Kara Musztafát eredeti tervétől. Az ostromban végsőkhöz szorongatott bécsi védőkön Sobieski János és Lotharingiai Károly seregei segítettek, akik a bécsi erdő felől támadva szinte megsemmisítették a 2 tíz közé került ostromlókat. A törökök fejvesztve menekültek Buda irányába. A császár azonnal Kara Musztafa után küldetett és még mindig békét ajánlott neki, de azt ő visszautasította. A megfutamított törököket a szövetséges csapatok október 9-én Párkánynál szétverték, majd október 27-én bevették Esztergomot, Buda kulcsát. Kara Musztafát a szultán hóhérai megfojtották.

A röpirat [...] amely az eseményeket 1683-tól 1685-ig foglalja össze és főleg katonai szempontból elemzi azokat, felhívja a figyelmet néhány ballépésre Bécs ostromával kapcsolatban, például, hogy „a vezírt büszkesége és könnyelmű gonoszsága arra készítette, hogy [...] lerohanjon egy erős és népes várost, amelynek erős helyőrsége volt és száz mérföldre volt benn az ellenséges országban. [...] Semmi sem tudta megtörni a hadseregét, vagy kivenni az országokat Magyarország) kezéből, csak egy ilyen ostrom.”⁶ A nagyvezír nemcsak az ostrommal követett el hibát, hanem azzal is, hogy végigpusztította a területeket, amerre elhaladt, így elvágta maga mögött az utánpótlást. A Habsburg császárt is elmarasztalja, amiért elhagyta Bécset, mivel vele együtt több száz ember is megmenekült. „De ha a császár maradt volna, minden férfi (és minden asszony) Ócsászári felsége katonája lett volna, s akkor könnyebben meg lehetett volna védeni Szent Lipót szigetét, amelyél a Dunán való átkelést biztosíthatták volna és ez által a kapcsolatot a háttországokkal, így a császár Bécsben tartózkodása még biztonságosabb lett volna”.⁷ Tény azonban, hogy Kara Musztafa támadása illetve törekvése a közép-európai hegemoniára kiprovokálta I. Lipóttól az ellentámadást. A Habsburg uralkodó pedig nem szívesen bocsátkozott volna harcba, felőle a török uralom Magyarországon még évtizedekig fennmaradhatott volna, számára a francia király veszélyesebb volt. Még a Bécs alatti győzelem után is csak békeajánlataival üldözte a törököket. Az Oszmán Birodalom pedig, nemhogy örült volna, hogy ilyen olcsón megússza, elutasította azokat, egyszerűen nem véve tudomásul a vereséget, túlbecsülve saját erejét és helyzetét. A császárnak nem volt más választása: felszabadító háborút indított, hogy a törököt kiűzze Magyarországról. I. Lipót hadserege egymaga nem volt elég a feladathoz, ráadásul csak szárazföldi illetve csak tengeri támadással sem lehet célt elérni: szárazföldön és tengeren egyszerre kell támadni. Európa-szerte felismerték, hogy a törökök már nem képviselnek verhetetlen hatalmat. A kontinens lakosait régóta foglalkoztatta a török kiűzésének gondolata, így az európai összefogás nem maradt el. A koalíció a Szent Ligában öltött testet, 1684-ben. Szövetség létrejöttének motorja XI. Ince pápa volt.

Ő volt az, aki a török kérdést ismét középpontba helyezte, és mint odeschalchi bankárcsalád sarja, tulajdonképpen biztosította az anyagi fedezetét a háborúnak. Mikor megtudta, hogy I. Lipót 1683-ban békeajánlatokkal „üldözi” a törököt, kijelentette, hogy minden anyagi támogatást megvon tőle, ha a győztes a hadait egy nyugati keresztény uralkodó ellen fordítja (azaz Franciaország ellen) és a küzdelem feltételére buzdította a császárt. XI. Ince legnagyobb diplomáciai bravúrjának azt tekinthetjük, hogy a francia királyt sikerült rávenni, hogy köszön hűsz évre szóló fegyverszünetet a Habsburgokkal. XIV. Lajos így azt remélhette, hogy a törökök elleni harc leszívja ellenfele erejét, míg I. Lipót örült, hogy elkerüli a kétfrontos háborút és a magyarországi hadszíntérré összpontosíthat.⁸

A Szent Liga, a Habsburgok, a Velencei Köztársaság és Lengyelország szövetsége Róma pártfogása alatt, egyszerre három fronton is szorongatta a törököt: Magyarországon a Habsburgok Lotharingai Károly fővezényletével; Lengyelországban a lengyelek Sobieski János vezetésével, a tengeren pedig Velence, a görög és dalmát tengerpartok mentén.⁹

Buda ostroma 1684-ben

1684-ben megindulnak a keresztény seregek Magyarországra, hogy elfoglalják Budát, majd kiűzzék a törököt. Ez a hadjáratot foglalja össze az *„Egy igaz és pontos leírása a császári hadjáratnak Magyarországon, az 1684-es esztendőben”*.¹⁰ Egy évvel később adták ki Londonban, a szerzőre mindössze annyi utal, hogy „gyűjtötte és összerendezte nagy gondossággal egy ott járt katonatiszt”.¹¹ Az eseményeket napról-napra követi, 1684. április 20-án kezdi, a seregek gyülekezésével majd ezek vonulásával folytatja. Útközben további csapatokkal kiegészülve, június 5-én érkeznek az ellenség kezén lévő Érsekújvárhoz. *„A törökök kijöttek száz lovassal, de nem bocsátkoztak harcba, csak nézelődtek a mezőn”*.¹² *„Szombat, június 10. Baragotzi azt a hírt hozta, hogy Pest és Buda helyőrsége 8000 embert foglal magába, közel Budához volt még 2-3000 tatár és az egész török hadsereg Buda és Eszék között nem volt több mint 17 ezer fő”*.¹³

A császári seregről a június 13-i esztergomi átkelésnél kaphatunk részletes képet. „A hajóhíd Esztergomnál elkészült és csapataink átkeltek rajta, egyesülve Mercy tábornok és Heusler ezredes lovasezredeivel, parancsnokságuk alá tartoztak: Lodion, Schnetz, Styrum, Heusler, Savoya, Caprara, Palfi, Gondola, Mercy, Picolomini, Goetz, Montecuccoli; valamint a gyalogosezredek: Staremburg és Rosenberg, aztán következett a tüzérség és az utánpótlás; Sachsen, Lanenburg, Rabata és Dunwald 4 lovasezrede; Aspermond, Keysarstein és Theiml 3 gyalogosezrede, de Richard horvátjainak ezrede hátramaradt, a híd másik felén.”¹⁴ Végül is Budát 10 ezer harcos védte, a támadók pedig mintegy 45-50 ezer voltak. Június 13-án Visegrádhoz érnek, megostromolják, 18-ra beveszik és helyőrséget hagyva hátra tovább vonulnak. Az Ipolyon és Szalkán átkelve tartanak Vác felé, a várhoz közeli síkon megütköznek az ellenséggel (a napló nem említi kivel, de a Kara Mustafa vezette csapatokkal). Az író, mint ahogy azt a későbbiekben is folyamatosan megteszi, beszámol a veszteségekről beleértve a tisztek legapróbb sérüléseit is. A császáriak győznek, megpihennek Vácott és június 29-én Pest felé mennek tovább. „Pénteken, június 30-án a törökök a közeledtünkre felégették a várost, és nagy zűrzavart hagytak maguk után. Áthajóztak Budára, miután lerombolták a hidakat, de a gyalogság és a dragonyosok eloltották a tüzet és bementek a városba.” Július 1-től a csapatok elfoglalták állásaikat, és 14-én megkezdték az ostromot. Ez a harcászati műfaj a XVII. századra valóságos tudománnyá fejlődött. Döntő fontosságú maradt a tüzér-

ségi előkészítés, a falak lövetése: „Szerda, július 19. Egész nap folyamatosan lőttük a várost. [...] Amint lenyugodott a nap gróf Staremburg megadta a jelet, amit kétszer megismételték, abban a percben a muskétások és a spanyol grandok támadtak a jobboldali résnél és a Duna felé néző kapunál, olyan bátran, hogy negyed órán belül birtokba vették a részt és elűzték az ellenséget a faltól. Követte őket mintegy ezer magyar és mások. De a Dunánál nem voltak ilyen gyorsak, ott a kaput először baltával és fejszével kellett kinyitni, végül sikerült utat törni és lassan bejutni, darabokra aprítva mindenkit, aki szembe jött velük: az ellenség bemenekül a felső városba, az alsó városban hagyva sok katonáját. Az ágyúk szüntelenül lőtték a felső város kapuját, annyira, hogy az odamenekülőeknek nem sikerült átjutni [...]”¹⁵ Miután elfoglalták a város alsó részeit, a császáriak folytathatták az ostromot az árokással, ugyanis az új technika szerint a várakat bonyolult árokrendszerrel közelítették meg. (Buda a régi építésű várak közé tartozott, várak nem volt, egyszerűen a támadó falak elé alakították ki). Első lépésben a várfalakkal párhuzamos árkot, a paralelt ásták. Ebből indultak ki a vársík irányába a közelítőárkok, amelyek cikk-cakkosan haladtak, így egy-egy becsapódó ágyúgolyó nem tudott akkora kárt tenni benne. Végül további párhuzamos árkokat ástak, hogy összekössék a közelítőárkokat, ezzel könnyítve a csapatmozgást. A tüzéség nappal lőtte a falakat, a gyalogság éjszaka ásott. A katonanapló bővelkedik ehhez hasonló bejegyzésekben: „Hétfő, július 31. folytattuk a város ágyúzását és az árkok ásását.”¹⁶ Az ágyú ütötte lyukak azonban túl szűkek voltak egy gyalogsági rohamhoz, így aknákkal próbálták a réseket szélesíteni: falak és bástyák alá fúrt járatokba lőport helyeztek, majd felrobbantották. A védők ellenaknákkal próbálták ezt megelőzni. Az egyhangú árokásásba és ágyúzásba egy kis változatosságot hozott néhány akna: „Hétfő, augusztus 7. felrobbantottunk egy aknát, de az aknászok kicsire csinálták, így csak egy kevés földet vetett fel egy kis földdarabot dobva a levegőbe, anélkül, hogy kárt okozott volna az ellenség járataiban [...]”¹⁷ Ebből a szakszerű leírásból arra következtethetünk, hogy az ismeretlen szerző járatos volt a hadmérnöki tudományokban. „Szerda, augusztus 23. felrobbantottunk egy aknát az alacsony torony jobb oldalán, de visszazúdult ránk.”¹⁸

Persze nemcsak aknarobbanással, árokással és ágyúzással teltek az ostrom napjai. „Szerda, augusztus 23. az ellenség 250 emberrel rárontott az árkainkra [...] és visszavonulásra kényszerített [...] a Lotharingiai herceg, aki jelen volt az akciónál, olyan elégedetlen volt velünk, hogy azonnal a legelső helyre ugrott, hogy példáján keresztül mutassa meg a katonáknak, mennyire kevésbé kelen félniük.”¹⁹ „Hétfő, szeptember 4. tanácsot hívtak össze, mert azt a hírt kapták, hogy a törökök átkelnek az eszéki hídon.” „Szerda, szeptember 13. Éjfél körül híreket hoztak a táborba, hogy a szerdár 40 ezer emberrel nemhogy átkelt az eszéki hídon, de előrenyomult a Sárvizig, azon folyóig, amely átszeli Székesfehérvárt.”²⁰ (Valójában mindössze 20 ezer török volt, Bekri Musztafa vezetésével.) „Csütörtök, szeptember 22. Az ellenség csapatai felmasíroztak egy magas helyre szemben Székesfehérvárral és jeleket adtak az ostromlottaknak, ami arra készítette azokat, hogy gyalogosokkal és lovasokkal ránk rontsanak, a janicsárok megrohmozták a járatainkat és az ellensáncainkat, visszavonulásra kényszerítve az embereinket. [...] Teljesen leégették és romba döntötték minden munkánkat. [...] Az ellenség hadserege átmasírozott a hegyen, amely a táborunk alatt fekszik, hogy kis csetepatékba bocsátkozzon a felderítőkkal. [...]”²¹ Az ostrom tehát bővelkedett apróbb csatározásokban. Az utolsó napló-bejegyzést október 15-én teszi meg a katonatiszt, amely szerint az ellenség egy mérföldre van. Bár a harcok még október 31-ig folynak, ő már nem bontja napokra az eseményeket, hanem összefoglalja: „Végül Badeni Hermann márki jött a táborba, és sok

tanácskozás után arra a következtetésre jutottak, hogy rossz idő miatt, és mert a lovasságnak már régen vissza kellett vonulni a szállásokra, feladják az ostromot és elmasiroznak, minthogy elpusztítják az egész sereget. Ezért október 29-én a tüzérseget leszerelték, és hajóra tették. Október 31-én a sereg is elvonult, azon a napon indultam magam is”.²²

Amikor a Nyugat-Európából érkező seregek meglátták a várat, arra gondoltak, semmi problémát nem fog jelenteni. A modern várvédelem nyomait nem lehetett felfedezni rajta, se várárok, se kiszögellő bástyák. A teljes falhossz három km hosszú, ennek védelmezésére nagyon sok katonára van szükség. A nyugati fal vékony, a keleti fal teljes hosszában lakóházak épültek. Ám Buda ellenállt az 1684-es ostromnak, amit természeti adottságainak köszönhet: a keleti és nyugati oldal nagyon meredek, ráadásul keleten ott folyik a Duna is. A támadók csak az északi és a déli oldalon próbálkozhattak. A Várhegy körül számos szomszédos domborulat van (Gellért-hegy, Szabadság-hegy, Rózsadomb stb.) ahonnan könnyen lehet lőni a vár belsejébe. Azonban a korabeli ágyúk nagyon pontatlanok voltak, ha a támadók árkaik közel értek a várhoz, abba kellett hagyni a tüzelést, mert csak a saját csapataikba tettek volna kárt.²³

A „Megjegyzések a magyarországi háborúhoz” című lap öt év távlatából ehhez az eseményhez is fűz megjegyzéseket. Hosszasan tárgyalja, hogy szükség volt-e az erős és jól felszerelt császári seregeket Buda ostromával fárasztani. Lotharinigai Károly olyan sereggel vonult a város alá, amely pillanatnyilag a legerősebb volt. Elfoglalta Visegrád, Vácot és Pestet, valamint kiverte a törököt Felső-Magyarországról. Pest elvesztésével a törökök elvesztették az egyetlen dunai átkelőhelyüket. A herceg továbbmehetett volna, és az eszéki hídnál megütközhetett volna az oda érkező oszmánokkal. A herceg birtokában volt ekkor a Dunántúl északi része, kivéve Érsekújvárt. Vagy elfoglalhatta volna Egert, Nagyváradot, onnan Szolnokot és Szarvast. „Minden valószínűség szerint talán néhány hónapon belül kiűzhetette volna a törököt Felső-Magyarországról és azután Thököly pártja is mellé állt volna, együtt az erdélyi fejedelemmel. Így a háború vagy mértékben folytatódott volna tovább és nem merült volna ki olyan elszomorítóan, mint Buda ostrománál.”²⁴ Bár elismeri, hogy Buda nagyon fontos átkelőhely, de a keresztények megszerezték Pestet, ami lehetővé tette, hogy éjszaka átkeljenek a folyón. Az előnyt tovább lehetne növelni, ha Magyarország többi nagy erősségét is elfoglalnak: Érsekújvárt, Egert, Kanizsát, Székesfehérvárt és Nagyváradot. Az eszéki híd megszerzése után pedig Buda is hamarosan magától a kezükbe került volna.

A kritika nem kerüli el a jezsuitákat, akiket az egészért hibáztat; túl nagy a befolyásuk a császári udvarban. „Ők (a jezsuiták) feláldoznak mindent rendjük érdekeinek, tudniillik ha a császár nagy hódítást visz véghez, az ő kegyelméből sok új kollégiumuk lesz és néhány új provinciájuk [...] és az, hogy ez tönkreteszi nagy francia pártfogójukat, aki ellen a császár győzedelmes erőit majd, nem érdekli őket. Ami érdekli őket, az a rendjük érdeke.”²⁵ A röplap írója a jezsuiták ármánykodásával hozza összefüggésbe a franciák távolmaradását.

Török oldalról vizsgálva a kérdést, a szultáni jelenlétre nagy szükség lett volna. „A szultán jelenléte megkövetelte volna a legjobb hadvezérek jelenlétét. A hadserege jobban felszerelt lett volna, ha ő maga szereli fel őket, nemcsak parancsolja azt. És őt magát jobban követték volna és jobban engedelmeskedtek volna, mivel büntetés és jutalmazás tekintetében az ő kezében van a legnagyobb hatalom.”²⁶

A röplap alapján összevethetjük, hogy bár Buda alá egy erős császári hadsereg érkezett, a magyarországi hadműveletek rosszul voltak előkészítve, az erődtítmény ellenállását alábecsülték, és Buda ostromán kívül más alternatív terv nem volt. Pedig török részről sem tettek meg mindent a magyar területek megtartására.

Érsekújvár bevétele

Az 1685-ös év nem csak Thököly és Schultz felvidéki küzdelemével telik, más hadszíntéren is érdekes fejlemények történtek. Lotharingai Károly hatalmas sereggel érkezik Magyarországra, ezúttal Érsekújvár a célpont. A császár csak nehezen tudta rávenni a Hadi Tanácsot, hogy ne küldje a sereget ismét Buda alá, hanem a háborút a török szárnyak felszámolásával folytassák. Érsekújvár elfoglalása a XVII. század végi törökellenes felszabadító háborúk egyik legjelentősebb várostroma volt. Az erődítmény az egyik legkorszerűbb és legjobban kiépített erődítménye között tartották számon, és a legújabb harcászati technikák szerint támadták. A császári seregek július 7-én érkeztek meg. A törökök, hogy tehermentesítsék Érsekújvárt, elfoglalták Esztergomot. Károly herceg főseregével ellenük vonul és a táti mezőn megveri őket, felmenti Esztergomot. Az Érsekújvárnál maradó sereg augusztus 19-én egy döntő rohammal beveszi az erődöt.²⁷ Az ostromról természetesen az angol sajtó is tudósít. Alig egy hónappal az ostrom után (1685. szeptember 15.) jelenik meg Londonban az „Egy beszámoló a császáriak eljárásáról a törökökkel szemben, Érsekújvár ostromának és bevételének pontos naplójával”.²⁸ Mr. Travestin, aki a császári hadsereg tagjaként jelen volt az ostromnál és levelet küldött a királyságba, egészen augusztus 27-ig követte nyomon napról napra a magyarországi eseményeket.

A „Megjegyzések a magyarországi háborúról” is az ostromnak szenteli a negyedik fejezetet: „Lotharingia hercege hadjáratát Érsekújvár ostromával kezdi: 50–60 ezer jó emberből álló bátor hadsereggel, míg a helyőrségben kétezren voltak (a törökök). A helyet vadul védtek: egyik kirohanásuk alkalmával a herceg nagy vitézségről tett tanúbizonyságot, amikor megmentette csapatait a pusztulástól. Egy hónap múltán az ostromlottak rossz állapotban voltak. Ez idő alatt a szerdár nem sokkal több katonával, mint amennyi a keresztényeknek van, elfoglalta Esztergomot és Visegrádot. Hogy visszaszerezze ezeket a helyeket a herceg, a bajor választófejedelemmel és a hadsereg kétharmadával odament, a többieket hátrahagyta Caprara gróf parancsnoksága alatt, hogy folytassák az ostromot. A törökök, Visegrádot három nap alatt elfoglalva, Esztergom előtt gyülekeztek, megütköztek a herceg egész seregével és legyőzték őket. Valahogy visszavonultak Budára, átkeltek a hídon és azzal fenyegettek, hogy Érsekújvárra mennek és elfoglalják egy második csatával. De akkor megtudták, hogy bevették a várat, ahol mindenki letette a fegyvert, a kapitány és néhány tisztje megmenekült. [...] De mikor megtudták, hogy egy egész keresztény sereg közeledik, visszamentek a Dunán ugyanazon a hídon, lerombolva, majd elhagyva Vácot és Nógrádot.”²⁹

A „Megjegyzések a magyarországi háborúról” tudósít még más eseményekről is: Lesley gróf elfoglalja Eszéket és felégeti a hidat, Schnet rátámad Thökölyre és beveszi Eperjest, majd Kassa felé vonul. Mercy és Heusler visszaveszi Szolnokot és Szarvast és más helyeket, Thökölyt elfogja a váradi basa és Belgrádba viszi. Már csak Munkács vára maradt neki.

Mіндеzel párhuzamosan a velenceiek is támadnak, amiről a röplap szintén beszámol „Ezen a nyáron újra tengerre szálltak, még nagyobb erővel és megszálltak Moreát ahol bevették Coronet, Calamatát, és más helyeket. Többször megfutamították a törököket és fellázították a keresztény görögöket ellenük.”³⁰

Az 1685-ös sikerek megteremtették az alapokat egy újabb Buda elfoglalásáért indított akcióhoz. Az Oszmán Birodalom veszteségei az elmúlt három évben óriásiak voltak, de számolni kellett azzal, hogy mindent elkövetnek majd Buda megtartásáért.

Budavár visszavívása (1686)

1685. december elején XI. Ince kereszties hadjáratot hirdetett a török ellen, bullájában bűnbocsánatot ígért azoknak, akik személyesen vonulnak I. Lipót seregébe, vagy pénzt küldenek az ügy előmozdítására. A Habsburg-állam diplomatai pedig igyekeztek megnyerni a protestáns európai uralkodókat is. Nem volt könnyű dolguk.³¹

1685–86-ban a nemzetközi helyzet a békülésre ösztönzött, ami a török elleni háború elhúzódásához vezetett volna. Az 1684-ben kötött 20 évre szóló béke egyik félnek sem volt ínyére: XIV. Lajos birodalmi hódításait akarta folytatni és féltékenyen nézte, hogy Lipót európai tekintélye nőttön-nőtt, míg Lipót úgy vélte, hogy a béke elismerte XIV. Lajos hódításait nyugaton. A Habsburg udvarban ráadásul a spanyol párt (Eleonórával és Badeni Hermannal az élén) is arra akarta rávenni Lipótot, hogy a háborút a franciák ellen folytassa, és ha kell, hagyja elveszni Magyarországot. Szembe helyezkedett velük a háborús párt (Lotharingiai Károlyval az élén), aki az elmúlt évek katonai sikerével büszkélkedhetett. Véleménye szerint, először a törököt kell kiűzni Magyarországról, a török ellen biztos védőfalat kell emelni és akkor kel harcot indítani a franciák ellen.

Károly érvei mellett szólt az a tény, hogy a Porta jócskán meggyöngyült, és már ő maga kezdte a békét sürgetni. Többek közt e cél kitűzése érdekében fogták el Thökölyt is. A katonai kudarcokon kívül a birodalom belső helyzete is erre a lépésre sarkallta őket: a kincstár üres volt, a gazdaság hanyatlott, a Porta nem tudta fizetni a katonaságot, az pedig folyton lázadozott.

Lotharingiai Károly herceg törekvései találkoztak az egyház szándékaival. XI. Ince pápa pénzsegélyei nélkülözhetetlenek voltak Bécs számára. A háború folytatása egyedül a pápától függött, aki további anyagi támogatásról biztosította a császárt, ha a török kiűzését folytatja. Voltak azonban, akik nem bíztak sem a birodalom, sem a kereszténység összefogó erejében: ők voltak a protestáns német fejedelmek. Mégis megszavazták 1686. május 22-én a segélyt a törökellenes háborúra. Ez a franciaellenességüknek köszönhető: XIV. Lajos az ő területeik rovására folytatta terjeszkedő politikáját, és 1685-ben érvénytelenítette a nantes-i ediktumot, (ez mondta ki a hugenották üldözésének megszüntetését), ezért sok francia protestáns elhagyta Franciaországot és a német fejedelmeknél keresett menedéket. Így gyülekeztek a seregek az újabb törökellenes hadjáratra: Brandenburg, Szászország, Bajorország és a kisebb német fejedelmek csapatai. Külföldi önkéntesek: ifjú arisztokraták, hogy dicsőséget szerezzenek és hivatásos katonák, hogy szerencsét próbáljanak, és tapasztalatokkal gazdagodjanak, valamint az egyszerű emberek a pápa hívó szavára, Itáliából, Spanyolországból, Angliából, Franciaországból, Skóciából, Svédországból. Így került Buda alá a 16 éves Fitz-James úrfi is, II. Jakab természetes fia, aki apja keresésére félbehagyta párizsi tanulmányait, hogy Károly táborába szállhasson. Hősiiesen harcolt ezért apjától a Berwick hercege címet kapta jutalmul. A török elleni küzdelem hozzátartozott a katonai neveléshez. Jacob Richardsot az angol tüzéség főparancsnoka küldte, hogy tanuljon és kiképezze magát. Akármilyen indíttatásból is, de sokan jöttek, a had mintegy 80 ezer főre gyarapodott (ebből 15 ezer magyar).³²

1686. május 25-én Párkányban haditanácsot tartottak. Károly Buda visszavételét javasolta, ellenében Hermann badeni őrgróf, a Hadi Tanács vezetője Eger és Székesfehérvár megszerzését. Lipót Károly javaslatát fogadta el, így indult a sereg Buda alá. 1541 óta minden török háború célja a magyar királyi központ visszafoglalása volt. Az ország közepén álló vár ellenőrizte az országot átszelő legfontosabb utakat és a víziutakat is, amely engedhetetlen

volt a háború folytatásához. Amíg Buda török kézen van, addig nem lehet eredményes hadjáratot vívni a török ellen.³³

Magáról az ostromról megint csak számos kiadvány látott napvilágot, többek között a már említett Jacob Richards írása is: a „Napló Buda várának a császári seregek által való ostromáról és bevételéről”,³⁴ amely még ebben az évben jelent meg Londonban. Segítségével hűen nyomon lehet követni az eseményeket.

Buda alá elsőként a bajor csapatok érkeztek meg június 16-án, jöttükre a törökök kiűrtették Pestet, felégették a hajóhidat és bezárkóztak Buda várába. Június 18-án érkezett meg Lotharingiai Károly és a teljes császári sereg, körülzárták (délen II. Miksa Emánuel, északon a Lotharingiai Károly) a várat és megkezdődtek az előkészületek az ostromhoz (ágyuk felállítása, árokásás). Június 21-én elfognak egy várból menekülőt, aki számot ad a várban lévőkről: „Az jelentette, hogy Buda alá érkezésünk meglepő volt. A helyőrség még fele olyan erős sincs, mint amilyen akkor volt, mikor a keresztények 1684-ben ostromolták, akkor 15 ezren voltak, most hétezeren vannak: háromezer janicsár, ezer lovas, ezer zsidó és 2000 lakos”.³⁵

Június 24-én újabb különös menekülteket fogtak el: „Megtudtuk, hogy néhány török nő hajóra szállt Budán, azzal a tervvel, hogy lehajózik Belgrádig, mire 400 huszárt küldtek utánuk két hajóval, akik visszahozták őket; ők voltak a basa családja, akiket elküldött Belgrádba kincsivel.”³⁶

Az ostromlók hosszas előkészítés munkáit (árokrendszer-kiépítése) ki-kirohanó török portyák lassították, végül hosszas tüzéségi előkészítés után július 13-án volt az első támadás, ami sikertelen volt. Richards szerint túl elhamarkodott volt az egész. Az önkéntesek pedig mindenféle katonai szabály nélkül rohantak előre, hogy egymáson dicsőségben túltegyenek, ezzel összezavarták a menetoszlopok rendjét, és veszélybe sodorták a katonákat.

Július 22-én „felrobbant az ellenség legfőbb fegyverraktára, amely a várfalhoz közel, a Pest felé néző oldalon állt. [...] A baleset következtében a fal nagy része leomlott. A Lotharingiai herceg néhány tábornokával átment a pesti oldalra, hogy megvizsgálja a kárt, amely elég nagyknak tűnt. Néhány embernek az volt a véleménye, hogy azonnal le kellene rohanni a várost azon a helyen, de sok nehézség lépett fel, mivel abból a távolságból nem tudtuk megállapítani, hogy a rés megközelíthető-e vagy sem, és az embereinket sem tehetjük az ottani ágyuk tüzének. Ezen az éjszakán egy szökevény jött a városból és jelentette, hogy a lőporraktár robbanása következtében 1500 embert veszítettek.”³⁷ Másnap Lotharingiai Károly levelet küldött a pasának, hogy adja meg magát szabad elvonulás fejében, de a ezt pasa visszautasította.

Július 27-én a Lotharingiai herceg általános rohamot rendelt el. Ez már sikeres volt: a támadók három irányból támadtak és mind délen, mind északon bejutottak a védművekbe, a réseiben foglalták el helyüket, így a várfalokról tudták támadni a második védelmi vonalat. Július 30-án a herceg újabb levelet küldött a várba, hogy adják meg magukat, de a válasz visszautasító volt. Ezután augusztus 3-án újabb általános rohamot indított, sikertelenül. Augusztus 1-én „Székesfehérvárra és Eszékre küldött lovasaink visszatértek és híreket hoztak a török közeledtéről” Augusztus 8-án már az ostromlók is láthatták a felmentő sereget a hegyek között. A két tábor augusztus 14-én ütközött meg: „(a herceg) 7 lovasezredet és néhány magyart rendelt Dunwalt tábornok, Taaffe és Palfie parancsnoksága alatt, hogy menjenek fel a hegyekbe és vegyék birtokukba a csúcsokat. [...] Azután a fővezér bizonytalannak tűnt abban, hogy megtámadja-e az ellenséget a hegyeken és teljes győzelmet arasson felettük, vagy visszatérjünk az árkaikba és folytassuk az ostromot. Úgy tűnt azonban, hogy a törökök visszavonulnak.”³⁸ A török több összetűzésre nem vállalkozott, még augusztus 20-án és 29-én próbált erősítést küldeni a várban lévőknél, sikertelenül. Közben az ostromlók is megfogyatkoztak, mintegy

40 ezer főre csökkentek, sok a sebesült köztük, és a katonák kimerültek. Úgy tűnt, Buda vára bevehetetlen, a folytatás pedig az ostromlók teljes pusztulásához vezetett. Richards tudósításában az augusztus 15–18 közötti időszak azzal telik, hogy várják az erdélyiek és Scherffenberg csapatait. Közben azonban dolgoztak az aknászok.

Szeptember 2-án került sor a döntő, a harmadik általános rohamra. A császáriaknak ezúttal sikerült bejutni a várba, nagy vérengzést rendezve, amerre jártak. Abdurrahman pasa, meghalt harc közben, a török helyőrség mellett számos budai polgár is meghalt: a támadók korra, nemre és nemzetiségi hovatartozás nélkül gyilkoltak. Sok budai lakos akkor esett el, mikor a lakóházát, vagyonát próbálta védeni a zsákmányra éhes katonák elől. A pusztulást tetézte, hogy tűzvész tört ki. Richards elég optimistán ítéli meg a helyzetet. „A megszárlás kisebb volt, mint vártuk, annak ellenére, hogy nőket és gyermekeket is megöltek a harc hevében, mégis többen kaptak kegyelmet, mint ami a németek kegyetlenkedéseitől elvárható, főleg olyan helyeken, amit rohammal vettek be.”

Roger L'Estrange kiadója is megjelentett egy kiadványt „*Buda városának, Magyarország fővárosának dicsőséges meghódításának történelmi leírása*”³⁹ címmel, alig egy hónappal az ostrom befejezése után. A röplap azzal kezdi, hogy feleleveníti a keresztények és a törökök eddigi küzdelmeit Bécsnél (1529 és 1683), szót ejt a Szent Ligáról és a Lotharingiai herceg 1684-es Buda ostromáról, valamint az 1685-ös érsekújvári diadalról. Felvázolja az 1686-os támadási alternatívákat is: 1. Székesfehérvár visszafoglalása (mert innen támadnak a törökök) és Eszék birtokba vétele (innen kapják az utánpótlást), 2. Eger és Munkács megszállása (hogy kiiktassák Thökölyt, és megtisztítsák Felső-Magyarországot), 3. kettéosztani a hadsereget. A Lotharingiai herceg serege Székesfehérvár, Schnetz serege Eszék ellen vonuljon. Tudjuk, hogy Lotharingiai herceg javaslatára Buda ellen vonultak. Ez a nyomtatvány is naplóként közli a történéseket május 20-tól szeptember 2-ig. Buda visszafoglalását azzal az epigrammával zárnám, amit e könyv végén találtam:

„O're conquer'd Turks the Victory to compleat,
The Christians thrice must Letter B repeat.
Firast Buda, Belgrade next, the thind Effort
Bysantium's Walls, the rest will be but sport.”

(A törökök legyőzésével pedig teljes lesz a diadal/A keresztények háromszor ismétlik meg a „B”-t/Buda, Belgrád visszavétele után/Bizánc már gyerekjáték lesz.)



A Buda ostromáról szóló kiadványok után sem időben, sem témában nem találtam több magyarokról szóló röpiratot eltekintve attól a néhány sajtóterméktől ebben a vonatkozásában. Ezt annak tudhatjuk be, hogy 1686 után a háború Magyarországon elhúzódott. Évente történtek ugyan események, de olyan nagyszabású akciók, mint egy várostrom, amely több hónapig elhúzódott, és nagyszerű összefoglaló munkát lehet megjelentetni, már nem jellemzők. A távolság nagy és a hírek gyorsan elvesztik aktualitásukat, ezért az egy-egy lapos újságok, tudósítások nem jellemzők. Ezek az események az éves, féléves összefoglalásokban kapnak helyet, amelyekre a Magyarországon kiadott művekben nem találtam utalást. Mik történtek a felszabadító háború kapcsán az országban, amelyeket ezek az összefoglalások megírhattak? A Budát felszabadító császári seregek kétfelé válva a menekülő nagyvezír nyo-

mába eredtek, és déli irányba vonulva számos török erősséget visszafoglaltak, így Pécsét és Szegedet is. Felszabadították a Dráva-Száva között a következő évben Lotharingiai Károly és Miksa Emánuel seregei. Eszékrol akarták kiűzni az oda magát elsáncoló nagyvezírt, akit kicsaltak északra, Nagyharsány felé, ahol nyílt csatában vereséget mértek rá. Ezzel megnyílt az út Nándorfehérvár, a Balkán kulcsa felé. 1688-ban Miksa Emánuel visszafoglalta Nándorfehérvárt. Ekkor Európa-szerte azt gondolták, hogy az elkövetkező egy-két év meghozza az oszmánok feletti győzelmet és már Konstantinápoly, sőt, a Szent Föld felszabadítását tervezték. Az 1688-as év azonban Magyarország számára tragikus fordulatot vett.⁴⁰

XIV. Lajos féltékenyen szemlélte a Habsburg sikereket, aminek következtében I. Lipót császár hatalma és tekintélye rendkívül megnőtt, majd a Balkán visszafoglalásának hírére nyugaton betört a Habsburg Birodalomba, megszegve ezzel az 1683-ban húsz évre kötött békét. A francia király 1688-ban lerohanta Pfalzt, I. Lipót apósának fejedelemségét. Az 1686-ban alakult augsburgi szövetséghez (I. Lipót, Spanyolország, Svédország, Hollandia, a bajor, a sváb, a frank fejedelemségek vettek részt benne) ekkor csatlakozott Anglia, Dánia és Savoya is, és Franciaországot teljes bekerítéssel fenyegették. Ám a francia flotta sorra aratta győzelmeit Hollandia és Anglia felett, és a szárazföldön is a franciák voltak fölényben. Végül 1697-ben sikerült csak XIV. Lajost békére kényszeríteni. I. Lipót tehetséges hadvezéreit, Lotharingiai Károlyt és Miksa Emánuelét átvezényelte a nyugati frontra. Magyarország számára ez azt jelentette, hogy a háború, amelyről mindenki úgy gondolta, gyorsan véget ér majd, még tíz évig elhúzódott. Ez az oka annak, hogy az angol sajtó hallgatott Magyarországról: figyelmüket az izgalmasabb nyugati front kötötte le.⁴¹

Míndeközben az Oszmán Birodalomban 1689-ben Köprülü Musztafa lett a nagyvezír és teljhatalmat kapva megkísérelte a katonai vereségeket belső konszolidációval kiküszöbölni. Megreformálta az adóügyeket és a hadsereget, megszilárdította az államhatalmat. Miután a belső viszonyokat rendezte, elérkezettnek látta az időt a támadásra. A franciák lekötötték a Habsburgokat a nyugati fronton, és ezt ki is használta 1690-ben. A sereg egyik része visszafoglalta Belgrádot, míg a másik, Thököly Imre parancsnoksága alatt benyomult Erdélybe és Zernyestnél győzedelmeskedett a császáriak és az erdélyiek felett. Thököly fejedelemmé választatta magát, egy hónap múlva azonban a Habsburg csapatok Türkenlouis, azaz Lajos badeni örgróf vezetésével kiszorították Erdélyből. 1691-ben Szalánkeménél, a Duna és a Tisza összefolyásánál, a XVII. század legvéresebb csatájában verték meg a török seregeket, a nagyvezír, Köprülü Musztafa is a csataterén maradt. Halála után azonnal a felszínre törtek az Oszmán Birodalomban a belső válság jelei. Új szultán került hatalomra II. Musztafa (1695-1703) személyében, aki szintén ki akarta használni Ausztria kétfrontos háborúját és ő maga vezetett hadjáratot Magyarországra. 1697-ben azonban véget ért a francia-Habsburg konfliktus és I. Lipót ismét a keleti frontra összpontosított. A keresztény koalíció főparancsnoka Savoyai Jenő lett, aki Zentánál, átkelés közben mért végzetes csapást a török seregekre. A Portának vissza kellett vonni a csapatait. A Birodalmon belül pedig újabb nyugtalanságok ütötték fel a fejüket: keresztény lázadások a Balkánon, függetlenségi törekvések Dél-Irakban. 1699-ben elfogadta a Szent Liga által ajánlott békefeltételeket, és megszületett a karlócai béke.⁴²

A XVII. század legvégén nyilvánvalóvá vált, hogy a török expanzió korszaka lejárt, a keresztény seregeket nem lehet kiűzni Magyarországról. A békeszerződés értelmében Temesköz kivételével az egész ország felszabadult, gyakorlatilag átkerült a Habsburg hatalmi szférába. Velence megszilárdította uralmát az Adrián, Lengyelország elnyerte Ukrajnát.⁴³

Hazánk nagy szerencséje, hogy megszületett a karlócai béke, mivel 21 hónappal később kihál a Habsburgok spanyol ága és megkezdődik a spanyol örökségért való küzdelem XIV. Lajos és I. Lipót között, s a küzdelem alatt aligha maradt volna I. Lipótnak katonája a török kiűzésére. A XVII. század második felében végre találkoztak a nemzetközi politikai-gazdasági érdekek és a török kiűzéséhez szükséges feltételek. A törökellenes keresztény koalíció a Szent Ligában ténylegesen realizálódott, hogy biztosítsák a hadjáráshoz szükséges pénzt és hadsereget. Magyarország, mint a küzdelmek hadszíntere fontos szerepet kapott a nemzetközi politikában is.

A propaganda, amely a reformáció és az ellenreformáció idejében alakult ki, tájékoztató és befolyásoló szerepét tovább növelte, és ebben az időszakban már jól működő gépezetté vált. A közvélemény figyelmét mindig az érdekes eseményekre irányították, és a XVII. század második felétől Magyarország bővelkedett az ilyenekben. A sajtó úgy segítette a törökellenes összefogás létrejöttét, hogy a figyelmet Magyarországra fordították.

Európa országai közül az angol sajtót vizsgáltuk meg, ahol élénk visszhangot kapott a Thököly-felkelés. A mozgalom megítélése korszakokra osztható. Az 1670-es évektől a magyarországi protestánsüldözés van előtérben, amely a felkelés közvetlen előzménye. 1681–82-ben tűnik fel Thököly, akinek hadvezéri képességeit dicsőítik. 1683 után fordul a kocka, és merőben negatív hőssé válik. A kuruc fejedelmet a közvélemény nem a rebellió miatt hibáztatja, hanem azért mert magát kereszténynak valló fejedelem léte a törökkel szövetségessé, és ezzel a kereszténység ellenségévé vált. 1685 után már a gyűlölt ellenségből egy szerencsétlen alak lett, mint a francia intrikák áldozata. A felszabadító háborúról az angol publicisztika 1686-ban számol be utoljára, Buda ostromával kapcsolatban. Ennek oka, hogy más izgalmas események történnek ezúttal a Habsburgok nyugati frontján s franciák kezdenek expanzióba. A magyarországi eseményeket meghatározzák a nemzetközi viszonyok: a franciák hegemoniára való törekvése az angolok európai hatalmi-erőegyensúly teremtése és a Habsburgok és a törökök békepolitikája.

IRODALOMJEGYZÉK

Források

- A True and Exact relation of the Imperial Expedition in Hungaria In the year 1684. (845.)
 Travestin. An Account of the Imperial proceedings against the Turks: With an exact Diary of the Siege of Newheusel and its Taking (898.)
 An Historical Description of the Glorious Conquest of the City of Buda, the Capital City of the Kingdom of Hungary (910.)
 Richards, Jacob. A journal of the Siege and Taking of Buda by the Imperial Army... Anno Dom. 1686 (944).
 Observation upon the Warre of Hungary (1023.)

Feldolgozások

- ANGYAL DÁVID: *Erdély politikai érintkezése Angliával. Századok* 1900. 309–325, 398–420, 495–508, 702–711, 873–904.
 BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Akinek a sors vakot vetett. Thököly Imre 1686-ban. História* 1986/3–4.
 BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Bécs és Isztambul között. Thököly Imre pályafutása. História* 1983/4. 3–7.

- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom 1664–1685*. In Magyarország története 1525–1686. 3/2. kötet. Budapest, 1987.
- CSAPODI ZOLTÁN: A Thököly-felkelés visszhangja a Német-Római Birodalom területén. *Actas*, 1995/1. 140–162.
- DOMOKOS GYÖRGY: Várepítészet és ostromtechnika. Négy várostrom a török korából. *Rubicon*, 1995/5. 20.
- FEST SÁNDOR: Régi angol követelmények Thökölyről. *Századok*, 1912. 680–682.
- FIEDRICH ENDRE: *A Thököly-kor az egykorú piarista krónikában*. *Századok*, 1934. 591–610.
- G. ETÉNYI NÓRA: A 17. századi közvélemény formálás és propaganda Érsekújvár 1663-as ostromának tükrében. *Actas*, 1995/1. 95–127.
- GÖMÖRI GYÖRGY: Magyarok angol szemmel. *História*, 1987/1.
- HUBAY ILONA: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Budapest, 1948.
- Ifj. BARTA JÁNOS: *Budavár visszavétele*. Budapest, 1985, Kossuth Kiadó.
- KARÁCSON IMRE: *A Porta rendeletei Thökölynek az erdélyi fejedelemségre való beiktatásra*. *Századok* 1908. 914–918.
- KARL VOELKA: Nyilvánosság és politika. Politikai propaganda II. Rudolf korában. *Rubicon*, 1992/8–9.
- KÁROLYI ÁRPÁD: *Buda és Pest visszavívása 1686-ban*. Átdolg. Wellmann Imre. Budapest, 1936, Budapest Székesfőváros.
- KÖPECZI BÉLA: „Magyarország a kereszténység ellensége”. A Thököly-felkelés az európai közvéleményben. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.
- KÖPECZI BÉLA: *Európa magyarságképe*. *História* 1986/3–4.
- KÖPECZI BÉLA: *Függetlenség és haladás*. Thököly valláspolitikája és a nemzetközi közvélemény. Budapest.
- KROPF LAJOS: *Az angol Thökölisták*. *Századok* 1906. 137–143.
- LUKÁCS ZS. TIBOR: *A propaganda és közvélemény kutathatósága a történettudományban*. *Actas* 1995/1. 171–176.
- MATÚZ JÓZSEF: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, 1986.
- NAGY LÁSZLÓ: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986, Zrínyi Kiadó.
- NAGY LÁSZLÓ: *Thököly Imre 1657–1705*. In Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. Budapest, 1999, Rubicon–Aquila.
- PACH ZSIGMOND: A Szent Liga létrejöttének világgazdasági indítékai. *História*, 1987/2. 32–33.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: Alternatívák az ország egyesítésére a török kiűzése korában. *Rubicon*, 1996/3. Melléklet VIII–XII.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Török világ és a magyar külpolitika*. Budapest, 1975, Magvető.
- SZAKÁLY FERENC: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*. Magyarok Európában II. Budapest, 1990.
- SZILÁGYI DÁVID: Absolon külföldi követségei 1677–81 között. *Századok*, 1883. 32–49.

JEGYZETEK

- ¹ MATÚZ JÓZSEF: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, 1986. (A továbbiakban: Matúz) 147.
- ² Matúz: i. m. 147–148.
- ³ HECKENAST GUSZTÁV: A császár. *História*, 1986/3–4.
- ⁴ NAGY LÁSZLÓ: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986. 121–128.

- ⁵ HUBAY ILONA: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Budapest, 1948. (A továbbiakban: Hubay) 1028.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Uo.
- ⁸ PACH ZSIGMOND: *A Szent Liga létrejöttének világgazdasági indítékai*. História, 1987/2. 32–33.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ A True and Exact Relation of the Imperial Expedition in Hungaria in the Year 1684 London: Printed for R. Taylor near Stationer-Hall 1685. Hubay, 845.
- ¹¹ Hubay, 845.
- ¹² Uo.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Uo.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ Uo.
- ²² Hubay: i. m. 1028.
- ²³ IFJ. BARTA JÁNOS: *Budavár visszavétele*. Budapest, 1985. 82–87.
- ²⁴ Hubay: i. m. 1028.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ DOMONKOS GYÖRGY: Várépítészet és ostromtechnika. 4 várostrom a török korból. *Rubicon*, 1995/5. 20.
- ²⁸ An account of the imperial proceedings against the turks: with an exact diary of the siege of Newheusel, and its taking. This may be printed Sept. 15. 1685 R.L.S., London. Hubay, 898.
- ²⁹ Hubay: i. m. 1028.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ Barta: i. m. 93–98.
- ³² Barta: i. m. 100–101.
- ³³ Barta: i. m. 101.
- ³⁴ A journal of the Siege and Taking of Buda by the Imperial Army 1686. By Jacob Richards.
- ³⁵ Hubay: i. m. 994.
- ³⁶ Uo.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ An Historical Description of the glorious conquest of the city of Buda, the capital city of Hungary Licensed, october 1st. 1686., London. R. L. 'Estrange. Hubay, 910.
- ⁴⁰ Szakály: i. m. 290–292.
- ⁴¹ Szakály: i. m. 255–258.
- ⁴² Matuz: i. m. 147–152.
- ⁴³ Matuz: i. m. 151.